

mbt9710@gmail.com

המו"ל שלום צדוק
רחוב אריאלי 16/5
ביתר עילית

055-6783-221
055-9988-346

העלון יוצא לאור בסיוע
משפחת המנוח
הרה"ג יוסף צדוק זצ"ל

אין לקרא העלון
בשעת התפילה
וקריאת התורה
חודשים תמוז-אב
תשע"ט
עלון מס' 31

מסילות בני תימן

על שם רבינו יחיא צאלח (מהרי"ץ) וצוק"ל, גאון רבני תימן (ה'תע"ה-ה'תקס"ו)
לזכרו של הרה"ג רבי יוסף צדוק זצ"ל | חנוכה תרצ"ו - ה' כסליו ה'תשע"ט

עיונים בתורת מהרי"ץ

מנהגי בין המצרים

על פי שלחן ערוך המקוצר למרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א

נישואין

אין נושאין נשים משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, אפילו מי שעדיין לא קיים מצות פרו ורבו. ואפילו סעודת שידוכין אין עושין בימים אלו. ולא סעודת חנוכה הבית. ורבים נמנעים אפילו מסתם שירה בפה. ורק בסעודות של מצוה שהגיע זמנן עושין, כגון מילה ופדיון הבן.

תספורות

נוהגים רבים שלא להסתפר בימים אלו, לא שערות הראש ולא כל שער שבגופו. חוץ מהשפה העליונה שבזמן כל שמעכב האכילה מותר (רמ"א סימן תקנ"א סעיף ד'). ויש שנוהגים לימנע מלהסתפר רק בשבוע שחל בו תשעה באב כפי עיקר הדין (שתילי זיתים, כדעת מרן בסעיף ג'). וכן משמע בסערת תימן (עמ' ק') שכתב, והמון העם אינם יודעים מאיסור תספורת בשבוע שחל בו תשעה באב, לפי שאין מסתפרים אלא בערב שבת, ולעולם יום ששי יהיה אחר תשעה באב (ועיין שו"ת עולת יצחק חלק א' סימן ס"ו). ומי שלא הספיק להסתפר קודם י"ז בתמוז ושערו מגודל באופן שצריך להסתפר לכבוד שבת, מותר לו להסתפר גם אחרי ראש חודש. ומותר לקצוץ הציפורניים אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, ויש מחמירים.

בגדים חדשים וברכת שהחינו

נוהגים שאין קונים ואין לובשים בגד חדש מ"ז בתמוז, והוא הדין שלא לקנות כלי חדש, משום שיש בזה שמחה, וגם שהיה צריך לברך שהחינו. ואפילו בשבת אין לובשין חדש.

ברכת שהחינו על מילה ופדיון הבן מברכין, כדי שלא להחמיץ את המצוה. ועל פרי ים להקל לברך שהחינו ובפרט בשבת, או אפילו בחול אם לא ימצא פרי זה לאחר תשעה באב.

שינוי מקומו בבית הכנסת בתשעה באב

מנהגינו בסדר מקומות הישיבה בבית הכנסת סמוך לכתלים, ודלא כדעת הרמב"ם (פרק י"א מהלכות תפילה הלכה ד') שיושבים שורה אחר שורה (שולחן ערוך המקוצר סימן כ"ו ס"ק ד', ועיין שו"ת עולת יצחק חלק א' סימן ט"ז, ובשערי יצחק פרשת בעלותך התשע"ד).

ובגליון תור הזהב (87, פרשת קדושים תשע"ט) הובא, שבבתי כנסת רבים שינו את סידור הספסלים כדוגמת בתי המדרש והישיבות. אולם יש ענין לסדר הספסלים כצורת דגלי מחנות ישראל, בצורת אות ח', והתיבה באמצע כמחנה שכונה. שינויים אלו התחילו בתקופת המשכילים, שהחלו לשנות את סדר המושבים בבתי הכנסת, ולערוך הספסלים שורות שורות. החתם סופר לחם נגדם,

ולא הסכים להיכנס לבתי כנסת אלו (מנהגי הקהילות לר"י גולדהבר חלק א' עמ' כ"א הערה י"ד).

ולעניין תשעה באב, כתב מהרי"ץ בעץ חיים (חלק א' דף ר"ז), ויחלוץ מנעליו וילך לבית הכנסת, וישב במקום הפחות והבזוי, שכן המנהג לשנות מקומו בבית הכנסת, כמו שכתבו הראשונים וסדר היום ז"ל. ואף על פי שהרמ"א (סימן תקנ"ט) כתב שאין צריך לשנות מקומו בתשעה באב, היינו טעמא דהם בתשעה באב יושבים על הקרקע, והיא עצמה השינוי, דומיא דאבל שיושב על גבי קרקע וכו'. מה שאין כן לדידן, דאין נוהגין לשבת בשאר ימות השנה על גבי כסאות, דצריך לשנות מקומו על כל פנים.

וביאר בשערי יצחק (פרשת לך לך) שלמעשה רבים בתימן לא נהגו לשנות מקומותיהם, אלא ישבו על מקומם הרגיל, כנראה מחמת שבעל השתילי זיתים לא השמיט הגהה זו של הרמ"א. ואם כן נראה כי מה שמהרי"ץ כותב שכן המנהג לשנות מקומו, מנהג זה נשתכח בעקבות השתילי זיתים. ונראה שכוונת מהרי"ץ לחלוק על השתילי זיתים, רק שאינו מוכירו. ולמסקנא, יש לנהוג להלכה כדעת מהרי"ץ שבתשעה באב צריך לשנות את מקומו, ובזמננו לרדת מן הכסאות לקרקע וכו'.

אמירת צדקתן בשבת שאילו היה יום חול לא היו אומרים במנחה נפילת אפים

בפעולת צדיק (חלק ג' סימן ק"נ) וכן בסידורו עץ חיים (דף קמ"ו ע"ב) הביא דברי השלחן ערוך (סימן רצ"ב סעיף ב') דאם חל בו יום שאילו היה חול לא היו אומרים בו במנחה נפילת אפים, אין אומרים צדקתך, עכ"ל. והקשה על כך, וכי עדיף משבת גופיה שאומרים בו צידוק הדין, או מראש חודש ויום טוב שנוהגין שאומרים בו צידוק הדין על מת, דאינו רק שבת והודאה. והביא מספר מגן אבות (עמ' מ"ג) שכתב על השלחן ערוך, שכפי סודן של דברים מרבינו האר"י ז"ל משמע בפירוש שאין לומר צדקתך בראש חודש שחל בשבת עצמו דוקא, אבל בשאר שבתות, אף אם חל בו יום שאילו היה חול לא היו אומרים נפילת אפים, יש לומר צדקתך. ועיין שם טעמו, שגם הרמב"ם וספרי הראשונים לא זכרו מזה כלום, והדרן למה שאמרו בש"ס אין אבלות בשבת וכו'. ויש לומר דמדין לא כתבו בדרך פסק, וכדרכו לדקדק שלא להיות הלכותיו סותרות אלו לאלו, אך אמנם מרן מצא המנהג פשוט כן ולכן לא נחית לדקדק עליו.

ובסדר תשעה באב כתב, אם חל תשעה באב במוצאי שבת אומרים במנחה צדקתך. ומה שכתב שלחן ערוך ריש סימן תקנ"ט (באותיות גדולות) שלא לומר צדקתך, אינה דעת השלחן ערוך אלא דעת רמ"א. ובמודקדקות כתוב באות דק. ובסוף סימן תקנ"ט שנאו ההגה כן, ודעת השלחן ערוך אינה כן, ע"כ. וכן השתילי זיתים (ס"ק א') הביא שכן כתב מהרי"ץ חגיו, שדין זה הוא להרמ"א. וסיים, ואני מצאתי בשולחן ערוך פשוט ישן (היינו בלי הגהות רמ"א) שנדפס בזמן רבינו, ע"כ. אך מנהג הספרדים שאין אומרים צדקתך, ובחזון עובדיה העלה שכן כתבו הסוחר והשלחן ערוך שם.

הגאון רבי יחיא נחום זצ"ל ובניו הגאונים רבי יוסף ורבי סעיד זצ"ל

הגאון רבי יחיא נחום זצ"ל

רבינו יחיא נחום נולד בשנת ה'תר"ם בעירה אלשגאדרה שבמחוז גבל עמר, מזרחית מערבית מצנעא. נודע כתלמיד חכם נבון ולמדן, בעל זכרון עצום בקי בכל מקצועות התורה, בדיני שחיטה ובדיקה, קידושין וגירושין, ואף במדי דהלכתא למשיחא כמעשה הקרבנות, הטומאות והטהרות וכדומה. יצק מים על ידי הגאון רבי יחיא יצחק הלוי זצ"ל, שעמד על כשרונותיו וסגולותיו הייחודיות, ומינהו כשליחו המובהק לסובב בעיירות תימן ובכפרים כדי לפקח על ענייני הדת, ולבדוק השוחטים ומנקרי הבשר ולהעמיד הבקאים בחזקתם, ועוד לימד תלמידים רבים במלאכה זו והסמיכם לכך.

וכך תיארנו בסערת תימן (עמ' ע"ג) וז"ל, וכראותו (רבינו יחיא יצחק הלוי) כי רב הטורח תפס דרך בתי דינים הראשונים, ומינה את הרב יחיא נחום מעיר אלשגאדרה לילך בעצמו לכל הכפרים והעיירות, ונתן לו רשות לבדוק השוחטים ומנקרי הבשר ולהעמיד הבקאים בחזקתם, ומי שהוא מוכשר וצריך להשלים לימודו, מלמדו ומרגילו במלאכה ונותן לו רשות, וכן בדיני גיטין וקידושין. הרב יחיא נחום, איש נבון ולמדן ויותר מהיר במלאכות אלו בדעת והשכל. נתקבל אצל אנשי הכפרים ולדבריו היטו אוזן. שנים רבות יגע בעבודתו, והרב הראשי שבע רצון, ראהו שלם בתפקידו, צדיק באמונתו יחיה, ע"כ.

מסופר שבאחת הפעמים הגיע רבינו יחיא נחום לעיר רצאבה, אך לא הכירוהו, ולכן לא הזמינוהו לסעוד על שולחנם. פניו היו זועפות, ואז פנה אליו הגאון רבי נסים רצאבי זצ"ל ושאלו, מדוע לא הודיע לציבור מי הוא? השיב רבינו כדברי הגמ', שתלמיד חכם מפורסם אינו צריך להודיע, ומיד הזמינו לביתו ובכך נחה דעתו (דברי חפץ ח').

רבינו כתב ביאורים והערות על הספר מקור חיים למהר"ץ בן יעקב, ונמצאו לאחרונה על ידי מכון ארחות הלכה. עוד נדפסו מהגהותיו וחיזויו בקונטרסים אור הנר שבשלחן ערוך המקוצר חלק ד', בשו"ת עולת יצחק, בשו"ת אדני פז (חלק ב' י"ד סימן צ"א), וכן התפרסמו מאגרותיו בספר אישי ימיני (חלק ד' מעמ' ע"ט ואילך).

עלה לארץ בשנת ה'תרצ"ו, ולמד בישיבת אהל תורה. שימש כשוחט ורב שכונת כרם התימנים, והיה מגדולי הרבנים. בקובץ הלכה ומסורה כ"א הובא מתוך ספר אום אני חומה מכתב שנשלח ממחנה עין שמר, מאחד העולים, אל הגאונים רבי שלום יצחק הלוי ורבי יחיא נחום, בו קובלים על האשכנזים שמאסו בהם ואסרו תורה ומעשים טובים ומצות קידושין, וביטלו חתונות יתום ויתומה בטענה שהבת בת חמש עשרה, ובקשתם היא להשתדלו בעדם ולגמור הקידושין, שלא יהיה ח"ו שבת"מן אצל הערבים מקיימים מצוות התורה כמשפט, ובהגיענו לארץ ישראל דחפנו הדפנו, גזרו עלינו גזירות קשות, שקצונו כטומאת הנדה, עת"ד מיום א' סיון תש"י. על ענוותנותו מסופר שבחתונת נכדו התקיימה החתונה בטירת שלום, אך רבינו הגיע באוטובוס עד לנס ציונה, ואז החל ללכת רגלי. לפתע עצר רכב לידו, והנהג שואלו, האם אתה לא מורי נחום? הרב ענה, קאלו (כלומר אמרו), ומשמע כן הנהג מיד התחנן לקחתו ברכבו עד למקום החתונה.

רבינו נפטר בתל אביב, ב"ג אדר א' שנת ה'תשכ"ג.

רבי יוסף נחום זצ"ל

בנו רבי יוסף נחום, נולד בא' שבט תר"ע, והיה מחכמי תימן. לאחר שעלה אביו לארץ הקודש, מילא את מקומו כשליח בית דין צנעא. את כתב המינוי קיבל מרבי עמרם קרח זצ"ל, וז"ל:

הן עתה אחרי אשר נסע כה"ר יחיא נחום אל הקודש פנימה, והוא שהיה ממנה מאת בית דין הצדק לבדוק השוחטים והבודקים הנמצאים בכל הכפרים, וללמדם ארחות יושר בדיני עט"ר ולהראות את הדרך בבדיקת הריאה ושאר אברים הפנימיים, עד שיהיו שלמים ובקאים בטבעיות עינא, אשר הוא עיקר לידע סדרי הבדיקות, למען לא יכשלו באיסור טריפות הפוגם בנפש ובגוף. וכבר נודע בשערי הלומדים והמתלמדים בקיאותו, ויסוד הכל ענוותו ויראת חטא במלאכת שמים. והנה השאיר אחריו ברכה, בנו ותלמידו הרב יוסף כה"ר יחיא נחום הממלא את מקומו בכל מה שזכור לעיל, וידוי רב לו בסברא ישרה בכל דיני שחיטה ועט"ר, ובקיאות שלימה בבדיקת הריאה. וכבר יצא לו שם בעמדו לשרת בעבודה הקדושה לפני מר אביו. והנה מרוצה ומקובל אצל הכל, וכל שהוא אהוב למטה בידוע וכו'. אשר על כן, תמכנו את ידו, ואמרנו לחיילה יישר, לעמוד על משמרתו.

ומחוייבים כל השוחטים והבודקים די בכל אתר ואתר לשמוע ולהסדיר כל דיני השחיטה ועט"ר עם בדיקת הסכין. ורשות נתונה לו להעביר כל מי ושאנו ראוי או מתרשל בלימודו. וגם נתנו לו רשות לפקח על בני הכפרים בענייני טבילת מצוה, והנהגת בתי כנסיות ועסק התורה, ושלא ימצא שום כפר בלי מלמד תינוקות, אשר אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם. וגם לבדוק העוסקים בקידושין וגירושין, אם הם בקיאים בדינים התלויים בהם. ואיש לא יהיה לו עסק בגיטין וקידושין אלא אם יודע פרטי דיניהם, כי דברים אלו אין רשות לשום אדם שאינו בקיא להודק להם, פן יפגע באיסור ערוה החמורה רח"ל. ושומע לדברי חכמים ישכון בטח ושאמר (עריכת שולחן חלק י' עמ' י"ח. ועיין סערת תימן עמ' מ"ה, ע"ח).

רבינו יוסף עלה לארץ ישראל בתשרי תש"ד, ונפטר בחיי אביו, בתאריך י"ז סיון תשי"א.

רבי סעידה נחום זצ"ל

רבינו סעיד נחום היה תקיף גדול, והיו אף רבנים שהתלוננו בפני אביו, שחוששים לומר טעם בנוכחותו, משום שעלול לבלבלם בתקיפותו. מאידך גיסא, אחיו רבינו יוסף היה עדין מאוד.

מחמת תקיפותיו לא קיבל על עצמו את סמכות הרבנות המקומית בנס ציונה, והיה שוחט מקדש ומגרש ללא קבלת רשות. כשהעירוהו על כך ענה, מי שרוצה שאכנע תחתיו, שיבחן אותי מבראשית עד לעיני כל ישראל, ומאימתי עד סוף הש"ס, ובדיני שחיטה מרגלי הבהמה עד ראשה, ואם אראה שהוא יודע יותר טוב ממני אכנע תחתיו. רבה האשכנזי של נס ציונה חשב להתחכם כנגדו, והוציא הודעות על איסור אכילת בשר משחיטתו, אך רבנו שמעולם לא עניינהו גינוי כבוד, הוריד במו ידיו את המודעות והדיק תחתיהן מודעות, יאכלו ענוים וישבעו. חותנו של אותו רב שכיהן באותה תקופה כאב"ד בירושלים, הכיר את גדולת תורתו של רבינו, ושיגר לחתנו מסר בהול שאל לו להתערב בענייניו של מארי סעיד, כי איננו יכולים לכח תורתו. לבסוף הכיר אותו רב בחסרון מעשהו, ונכנע לרבינו.

רבינו סעיד לא אהב להתבלט, וכששאלוהו האם יודע כל הששה סדרי משנה בעל פה, ענה להם שיוודע שישים אחוז. בכל מקום הגיעו, מיד הקבילו את פניו תלמידי חכמים אשר היו פונים אליו בשאלותיהם שהכינו מבעוד מועד.

באחת הפעמים כשהגיע לראש העין, התפרסם דבר בואו, והמונים הגיעו. לפתע הגיע הגאון רבי יחיא בסיס זצ"ל, והכל התרגשו ממפגש שני האריות יחד. אך מארי יחיא בסיס המתין בחוץ, והיטה אוזנו לקול לימודו של מארי סעיד, שהיה שונה משנתו בעל פה בדברים שלא היו מובנים לאף אחד מהציבור, ומעיניו זולגות דמעות שליש. כשנכנס למארי סעיד שמח לקראתו, ופנה אליו ואמר לו "בשם ובך, תפסיק בעניינים האלו, אתה עוד יכול לעשות גולים", כי לימודו של רבינו היה אז בספר יצירה.

פעם נוספת, כשבאו לקחתו לראש העין עבור תפילה לעת צרה לצד ספר התורה המקודש "אלבם", שמעו את רבינו מחדרו מדבר ואומר, "עפרא להאי פומא, אבל אם היית בזמני אשאלך א' בענין, ואיך יכול להשיב לי, אבל אני עפר תחת רגלך" וכו'. משנכנסו לחדרו, ראוהו ישוב עטור בשני זוגות תפילין, וכמה ספרי קבלה פתוחים לפניו, ואין אף אחד בחדרו, אך הוא היה מדבר ודמעות שוטפות את עיניו. משנכנס למונית, לא החליף שום מילה בדרך, אלא היה יושב וגורס בעל פה, מכל הש"ס, מכמה וכמה מקומות. כשהגיע רבינו לראש העין נכנס לבית הכנסת של "אלבם" לערוך את התפילה שרצה. רבינו סיכם שלא יודיעו לאיש על דבר בואו לראש העין, כי רצה לערוך את תפילתו בהשקט וצנעה, אך בהגיע לתפילות שאמר, והנה פתאום הוא שומע מאחוריו עשרות עשרות שעונים אמן. לאדם אחד נודע על בוא רבינו לראש העין, והשמועה פשטה במהרה עד שנאספו המונים לראותו וליהנות לאורו (מפי הגאון רבי עזריה בסיס זצ"ל).

בערב ימיו עבר רבינו אירוע מוחי, שבגינו השתתק, והיו צריכים להוליכו לבית הכנסת בעגלת נכים, מתוך יראת השמים שבו שלח רבינו אגרת שאלה לרבי שלום יצחק הלוי זצ"ל, האם מותר להוליכו עם עגלה זו בשבת מצד טלטול, וכן מדין שעושה חריץ. רבי שלום יצחק הלוי ראה את השאלה והתפלא, אך הגיב מיד, מה הוא צריך אותי. באותה שעה ישב לידו רבי עובדיה יוסף זצ"ל, ושיניהם יחד שלחו חזרה מכתב תשובה, להתיר להוליכו בעגלה בשבת לבית הכנסת.

רבינו נתבקש לבית עולמו ביום ז' באדר א' ה'תשל"ב, תהי מנוחתו כבוד. (מעובד מתוך עלון שבועי פרי צדיק)